

SNJEŽANA KORDIĆ

(Frankfurt am Main)

POLICENTRIČNI STANDARDNI JEZIK

Sažetak Polazeći od radova zapadnih lingvista koji su manje pristupačni u domaćoj sredini i stoga manje poznati među domaćim jezikoslovcima, sistematiziraju se u ovome prilogu spoznaje o sljedećim temama: definicija standardnog jezika, klasifikacija standardnih jezika na monocentrične i policentrične, sociolingvistički kriteriji za utvrđivanje da li se radi o jednom ili o nekoliko standardnih jezika, naziv jezika, zadaci lingvista. Sve te spoznaje se u ovome prilogu primjenjuju na opis današnje jezične situacije u južnoslavenskim državama.

Ključne riječi standardni jezik, monocentrični standardni jezici, policentrični standardni jezici

1. Standardni jezik

Standardni jezik je nadregionalni jezik svih slojeva društva. Nadregionalnost je njegovo osnovno svojstvo i istovremeno glavni motiv njegovog nastanka (Daneš 1988, 1507). Svojom nadregionalnošću standardni jezik se razlikuje od dijalekata, koji su regionalni jezici. A svojstvom da obuhvaća sve slojeve društva standardni jezik se razlikuje od sociolekata, koji su jezici pojedinih slojeva društva. U definicijama standardnog jezika navodi se stoga da on natkriljuje dijalekte i sociolekte (Lewandowski ⁵1990, 1096; Stedje ²2001, 222).

Do standardizacije jezika dolazi kad se poteškoće u komunikaciji između jezično različitih regija i slojeva društva žele ukloniti. Tada se odabire jedan jezik za nadregionalni, i regije koje ga dotad nisu govorile i slojevi društva koji ga dotad nisu koristili pristaju preći na njega. Tako su u 19. stoljeću jezično različite kajkavska, čakavska i štokavska regija odlučile uzeti štokavski za nadregionalni jezik. I na teritoriju ondašnje Srbije odlučeno je da se ukloni jezična raslojenost koja se sastojala u tome da su niži slojevi društva govorili štokavski, a viši slojevi društva pisali slavjanoserbski. Prelaskom i viših slojeva društva na štokavski potisnuta je sociolekatska podvojenost. Štokavski jezik je tako postao standardni jezik jer svojom nadregionalnošću natkriljuje dijalekte i svojim obuhvaćanjem svih slojeva društva natkriljuje sociolekte.

Širenje standardnog jezika u svim regijama i slojevima društva, njegova implementacija, omogućeni su time što je prije stotinjak godina uvedeno da je on, a ne neki regionalni jezik ili jezik određenog sloja ljudi, obavezan u školama. Da bi se standardni jezik lakše učio, nastajala su kodificirajuća djela (gramatike, rječnici, pravopisi) koja su opisivala njegovu upotrebnu normu. Korištenje standardnog jezika u najraznovrsnijim područjima društvenog života, npr. u znanosti, novinstvu, administraciji, književnosti, svakodnevnoj komunikaciji itd., pokazuje da je on naspram dijalekata i sociolekata polivalentan i polifunkcionalan.

Gore navedena svojstva standardnog jezika dio su njegovih internacionalnih definicija, i poznata su u svjetskoj lingvistici već desetljećima. Očekivalo bi se da za njih znaju i lingvisti na južnoslavenskim prostorima. No kad se pogleda što oni ističu kad pišu o standardnom jeziku, vidi se da im definicija standardnog jezika nije poznata. Oni ne spominju gore navedena svojstva standardnog jezika, nego ističu da je standardni jezik suprotstavljen jeziku kao sistemu (sustavu). Takva tvrdnja ne pojavljuje se ni u jednoj lingvističkoj definiciji standardnog jezika u inozemnim leksikonima. To i ne čudi kad se pogleda što se njome reklo. Naime, općepoznato je da je jezik sistem znakova za sporazumijevanje (Lewandowski⁵ 1990, 994). Tvrdnja južnoslavenskih lingvista da standardni jezik nije sistem znači dakle da on nije sistem znakova za sporazumijevanje, odnosno da uopće ne može služiti za sporazumijevanje i da uopće nije jezik. Razumljivo je zašto nijedan lingvistički leksikon ne sadrži takvu tvrdnju, i zašto se ona ne može naći ni kod jednog autora koji želi da ga se smatra ozbiljnim lingvistom. Zato bi bilo preporučljivo i lingvistima na južnoslavenskim prostorima da revidiraju svoju tvrdnju o međusobnoj suprotstavljenosti standardnog jezika i sistema (opširnu analizu navedene teze v. u Kordić 2008, 231-235). Engleski jezik također je standardni jezik i ujedno sistem znakova za sporazumijevanje. Isto vrijedi i za druge standardne jezike.

Drugo što ističu lingvisti s južnoslavenskih prostora je da je standardni jezik suprotstavljen organskim jezicima. Ni takva tvrdnja se ne može naći u inozemnim leksikonima jer se izraz organski jezici uopće ne koristi u inozemnoj lingvistici. Što bi on uopće trebao značiti? Da su neki jezici organski, a standardni da je anorganski? Da jedni imaju organe, a standardni nema? Da su jedni živi, a standardni nije? Ne iznenađuje što se taj izraz ne pojavljuje u lingvističkim leksikonima. Nastaje utisak da takvi izrazi na južnoslavenskim prostorima služe za zamaglivanje činjenica, što se vidi npr. iz tvrdnje S. Babića (2004, 122) da “jezik se može promatrati s čisto znanstvenog gledišta [...] ali samo na organskoj razini”. Po tome bi ispalo da se standardni jezik ne može promatrati s čisto znanstvenog gledišta jer je navodno suprotstavljen organskoj razini. No kao prvo, jezik, bilo standardni bilo dijalekt bilo sociolekt, nema nekakvu organsku razinu, a kao drugo, znanstveno se može promatrati svaki od njih (više o neprikladnosti izraza *organski* v. u Kordić 2007, 238).

Na južnoslavenskim prostorima koristi se za dijalekte pojam srednjojužnoslavenski dijasistem, koji označava kontinuum dijalekata od hrvatsko-slovenske granice do srpsko-bugarske granice. Ni to nije u skladu s podacima iz lingvistič-

ke enciklopedije. Ona pokazuje (Crystal ²1998, 25) da je kod dijalektalnih kontinuumu točno utvrđen i njihov broj i njihove granice, te da ih stoga nitko ne može proizvoljno ucrtavati kako poželi. U Evropi ima pet dijalektalnih kontinuumu (zapadnoromanski, skandinavski, sjevernoslavenski, zapadnogermanski, južnoslavenski). Južnoslavenski dijalektalni kontinuum ne završava na hrvatsko-slovenskoj i srpsko-bugarskoj granici, nego uslijed pretapanja dijalekata obuhvaća i čitavo slovensko, makedonsko i bugarsko područje. Kad se to područje isključuje, onda više nije riječ o dijasistemu ili kontinuumu dijalekata, nego jedino o nekim dijalektima.

U Evropi je na području svakog dijalektalnog kontinuumu nastalo nekoliko standardnih jezika. Da bi unutar jednog dijalektalnog kontinuumu nastali različiti standardni jezici, neophodno je da se za standardnu osnovu uzmu različiti dijalekti (Cooper 1989, 139). A to kod standardnog jezika u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori nije bio slučaj jer je uzeta štokavica za standardni jezik. Tako je nastao jedan standardni jezik s nekoliko nacionalnih centara – policentrični standardni jezik. U svim primjerima kad je na istom dijalektu zasnovan standardni jezik u različitim nacijama, i kad unutar njega postoje prepoznatljive nacionalne specifičnosti, radi se o “policentričnom standardnom jeziku, tj. dvjema varijantama istog standardnog jezika kakav je srpskohrvatski, moldavski i rumunjski, portugalski u Brazilu i u Portugalu. Nasuprot tim primjerima, parovi poput češkog i slovačkog, bugarskog i makedonskog, danskog i švedskog predstavljaju slučajeve književnih standarda baziranih na različitim dijalektima” (*ibid.*).

2. Policentrični standardni jezik

U lingvističkim leksikonima se policentrični standardni jezik definira kao “jezik s nekoliko nacionalnih standardnih varijanata, koje se doduše u pojedinim točkama međusobno razlikuju, ali ne toliko jako da bi mogle konstituirati samostalne jezike, npr. engleski (britanski, američki, australijski itd. standardni engleski), njemački (njemački, austrijski, švicarski standardni njemački), portugalski (portugalski, brazilski standardni portugalski)” (Glück ²2000, 535). Iz definicije se vidi da je svaki policentrični jezik standardni jezik, da su njegove varijante standardne, da su vezane za nacije i da između varijanata postoje razlike ali ne tolike da bi se moglo govoriti o različitim jezicima.

Navest ćemo definiciju iz još jednog leksikona: “Pluricentrični jezik. Jezik s više nacionalnih ‘centara’, koji izgrađuju različite standardne varijante: te (prvenstveno) leksičke i fonetsko-fonološke razlike su doduše jasno izražene, ali ne opravdavaju da se govori o različitim jezicima. Primjeri su nacionalno različiti oblici engleskog ili njemačkog (njemački naspram austrijski naspram švicarski standardni njemački jezik)” (Bußmann ³2002, 521-522). U ovoj definiciji je dodatno vidljivo da nacije čine kodificirajuće centre i da su razlike između varijanata najveće na planu rječničkog blaga i izgovora.

U predgovoru zbornika o policentričnim jezicima (Clyne 1992, 1-2) navedeno je i da je za policentrični jezik karakteristično da se govori u nekoliko država.

Po tom svojstvu je standardni jezik Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca naspram brojnih drugih policentričnih jezika bio donedavno jedini s varijantama unutar iste države (Ammon 1995, 46). Činom nastanka različitih država postao je i po tom svojstvu tipičan policentrični jezik.

Policentričnost nekog standardnog jezika nije nešto neobično, naprotiv: “Činjenica da i jako normirani jezici imaju različite standardizacije više je normalno stanje nego iznimka. Skoro svi veći evropski i mnogi neevropski jezici razvili su policentrične standarde” (Blum 2002, 124). Zato se u lingvistici standardni jezici i klasificiraju s obzirom na to imaju li jedan jedinstveni standard pa se radi o monocentričnom standardnom jeziku kakav je slovenski ili mađarski, ili imaju standardizirane varijante vezane za nacije pa se radi o policentričnom standardnom jeziku kakav je engleski, njemački, srpskohrvatski (Daneš 1988, 1507). U zborniku o policentričnim jezicima vidi se da među njima ima i velikih i srednjih i manjih jezika (Clyne 1992): npr. armenski je među manjima jer ima 6 mil. govornika, malajski je među srednjima jer ima 19 mil. govornika, a i svi svjetski jezici su policentrični.

Policentričnost je relativno česta pojava jer “jezici kojima govori nekoliko nacija daju u toku vremena nacionalne *jezične varijante*, prvenstveno na fonetskoj i leksičkoj razini, dijelom i na gramatičkoj, ali one ne ugrožavaju međusobnu razumljivost” (Mattusch 1999, 74). Razlike između hrvatske i srpske varijante do danas nisu veće od razlika između varijanti drugih policentričnih jezika (Blum 2002, 134). Thomas (2003, 314) pokazuje da su čak manje od razlika između varijanti standardnog engleskog u Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji i Kanadi, između varijanata standardnog španjolskog u Španjolskoj i Latinskoj Americi, portugalskog u Portugalu i Brazilu, francuskog u Francuskoj, Belgiji, Kanadi i Africi, njemačkog u Njemačkoj i u Austriji. I drugi lingvisti zaključuju isto, npr. McLennan (1996, 107) ističe da su manje od razlika između kanadske i drugih varijanata engleskog jezika, Pohl (1996, 219) da su manje od razlika između njemačke i austrijske varijante njemačkog jezika, Gröschel (2003, 180-181) da “su na svim sistemskim razinama manje od razlika između ‘holandske’ (sjevernonizozemske) i ‘flamanske’ (južnonizozemske) varijante nizozemskog jezika. [...] čak su i strukturne razlike između jezika bijelaca i jezika crnaca u velikim gradovima na sjeveru Amerike – a oba jezična oblika su samo podvarijante varijante *američkog engleskog* – veće od onih između hrvatskog, bosanskog/bošnjačkog i srpskog”. Uslijed takve svoje neznatnosti, razlike između standardnih varijanti srpskohrvatskog jezika ne samo da “ne otežavaju komunikaciju” (Coulmas 1996, 96), nego međusobna razumljivost između tih varijanti čak “nadmašuje onu između standardnih varijanata engleskog, francuskog, njemačkog ili španjolskog” (Thomas 2003, 325).

Stoga ne iznenađuje što je međusobna razumljivost među govornicima različitih dijalekata (kajkavskog, čakavskog i štokavskog) unutar Hrvatske manja od međusobne razumljivosti između govornika standardnog jezika iz Hrvatske, Srbije, BiH i Crne Gore (*ibid.*, 314). Sve to znači da iako između standardnog jezika u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori postoje razlike, njihov udio je malen naspram

svega onoga što je jednako u standardnom jeziku tih zemalja. Osim toga, radi se o sistemski nebitnim razlikama jer one ne ometaju sporazumijevanje. Zbog svega toga ne može se govoriti o nekoliko standardnih jezika, nego o standardnim varijantama jednog te istog policentričnog standardnog jezika (Mørk 2008, 295).

On se zato navodi s drugim jezicima takvog tipa kao “policentričan standardni jezik (hindijski-urdu, srpskohrvatski)” (Blum 2002, 8). Npr. nacionalne varijante hindustanskog jezika, hindijska i urdu, pokazuju niz paralela s varijantama srpskohrvatskog jezika jer i tamo se radi o susjednim državama, Indiji i Pakistanu, o različitim religijama, hinduizmu i islamu, o različitim pismima, devanagari i arapskom, no i “te dvije varijante se, međutim, razlikuju više nego srpski, bošnjački i hrvatski međusobno” (Thomas 2003, 318).

Zato je razumljivo da “su usporedbe s češkim naspram slovačkog odnosno s njemačkim naspram nizozemskog, kakve se pojavljuju na internetskoj stranici Matice hrvatske, bez ikakve sumnje pretjerane. Hrvatski, bosanski i srpski bi svakako bilo bolje usporediti s tri jezične varijante njemačkog – u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj” (Völkl 1999, 329). Kod varijanata njemačkog jezika “primjeri pokazuju da se nacionalne specifičnosti mogu posebno lako naći u rječničkom blagu; međutim, ima ih i na drugim jezičnim razinama i u gramatici. [...] Budući da stoga Njemačka, Austrija i Švicarska imaju svoje vlastite nacionalne varijante [...], radi se o nacionalnim centrima njemačkog jezika” (Ammon 1996, 158-159).

Uspoređujući hrvatsku i srpsku varijantu Pohl (1998, 11) kaže “takve razlike pojavljuju se na svakom većem jezičnom području, npr. između britanskog engleskog *railway*, *lorry* i američkog *railroad*, *truck*, sjevernonjemačkog *Treppe*, *Quark*, *Junge* i južnonjemačkog odnosno austrijskog *Stiege*, *Topfen*, *Knabe/Bub*, dosežu i u područje morfologije (npr. množina poput *Jungs*, *Mädels*, odstupanja u gramatičkom rodu, npr. *der/das Polster*, *der Spitz/die Spitze* itd.), dosežu i u područje tvorbe riječi (npr. *Zugführer* vs. *Zugsführer*, *Schweine-/Rinderbraten* vs. *Schweins-/Rindsbraten*), i u rubne dijelove gramatike (npr. *ich habe/bin gesessen/gestanden* itd., *die Wagen/- Wägen*, *gehaut/gehauen* itd.), a razlike u izgovoru da i ne spominjem”.

Zato se u govoru prepoznaje da li se radi o austrijskoj ili o njemačkoj varijanti, o američkoj ili o engleskoj, o hrvatskoj ili o srpskoj. I po pravopisu moguće je utvrditi iz koje varijante potječe tekst: npr. za američku varijantu je karakteristično pisanje *color*, *center*, *gray*, *theater*, *standardize*, *traveling*, što nije pravilno u Velikoj Britaniji (Mattusch 1999, 75); za austrijsku varijantu naspram njemačke karakteristično je npr. *Alchemie*, *Kücken*, *Schleuße* (Grzega 1997, 151); u švicarskoj varijanti npr. uopće se ne koristi njemačko slovo *ß* itd.

No, usprkos tim razlikama karakteristično je za varijante da su “te posebnosti prvenstveno ograničene na rječničko blago i njegovo značenje te da su naspram zajedničke jezične osnove s riječima, glasovima, oblicima, značenjima i izgradnjom rečenice ipak brojčano toliko male da se i nadalje radi samo o jednom jeziku, koji ima svoje varijante vezane za države” (Wiesinger 1988, 10). Uslijed toga, i u onim situacijama kada se isti tekst prebacuje iz jedne varijante u drugu nije riječ o prevođenju nego o adaptiranju (Mørk 2008, 297-299).

Varijante su potpuno ravnopravne, i svaka nacionalna zajednica u kojoj se govori pojedina varijanta samostalno odlučuje kako će je kodificirati (Ammon 1995, 496). Tako se npr. razlikuju kodifikacije leksika engleskog jezika: “Pored *Oxford English Dictionary* [britanska kodifikacija] i *Webster* [američka kodifikacija] postoje sada i australski, južnoafrički i kanadski rječnici, koji leksički kodificiraju svoju nacionalnu varijantu. Po pravilu se leksičke jedinice vlastite nacionalne varijante navode kao nemarkirane”, dok se leksičke jedinice druge varijante obilježavaju kao markirane (Clyne 2001, 288). I nacionalni centri njemačkog jezika raspolažu “vlastitim kodificiranjem svog standardnog njemačkog”; “Kao primjere kodificiranja njihovog standardnog njemačkog navest ću ovdje samo [...]: za Njemačku DUDEN, za Austriju *Austrijski rječnik* (37. izdanje 1990) i za Švicarsku školski rječnik *Naše rječničko blago* (I. Bigler i dr. 1987)” (Ammon 1996, 159). Ne mora se ni spomenuti da u tim djelima pojedine nacionalne jezične specifičnosti imaju porijeklo u lokalnim dijalektima, isto kao što se u hrvatskoj varijanti tu i tamo može naći kajkavskih i čakavskih elemenata.

Već i u začecima teorije policentričnosti navedena je zasebna kodifikacija: “U policentričnoj standardizaciji različiti skupovi normi mogu odražavati nezavisne kodifikacije dijalektalnih ili drugih jezičnih razlika (npr. upotrebu različitih pisama za pisanje jezika) koje su povezane s razlikama u političkom ili u religijskom identitetu ili u zemljopisnoj lokaciji” (Stewart 1968, 534). Usput rečeno, iz tog citata se vidi da je čak i razlika u pismu, npr. latinica/ćirilica, predviđena u okviru policentričnih jezika. Nezavisna kodifikacija, dakle, nije razlog da se govori o različitim jezicima. I “kodificiranje norme se kod latinskoameričkih varijanti španjolskog i portugalskog rano odvojilo od evropskog polaznog idioma, pogotovo što se tiče leksika, a ipak se zbog toga u romanistici ne govori o nekom argentinskom ili brazilskom ‘jeziku’” (Gröschel 2003, 181).

Države koje govore policentrični jezik mogu se, naravno, i dogovarati oko kodificiranja jezika. Jedan takav primjer je internacionalna kooperacija Nizozemske i Belgije pri uspješnom sprovođenju niza zajedničkih pravopisnih reformi od 1938. god. (Clyne 1989, 358-359). Drugi primjer predstavljaju Indonezija, Brunej i Malezija, koji od 1986. zajednički standardiziraju pravopis i terminologiju, a “razlog zašto su odabrali pravopis i terminologiju za standardizirajuće programe o kojima se raspravlja je želja da se razmjenjuje znanje i iskustvo na akademskoj i profesionalnoj razini. [...] Ekonomičnije je razmjenjivati nego odvojeno raditi” (Haji Omar 1992, 410).

Sve gore rečeno o policentričnim jezicima ne bi smjelo biti nepoznato lingvistima na južnoslavenskim prostorima jer teorija policentričnih jezika ima već pola stoljeća tradicije u lingvistici (v. pregled razvoja teorije policentričnih jezika i njenih pojmova u Ammon 1995, 42-49). Usprkos tome, tema policentričnosti zaobilazi se na južnoslavenskim prostorima, a i onda kada se spominje pokušava joj se pripisati neravnopravnost varijanata i dominacija jedne od njih. Međutim, “pojmovi *policentrični* ili *polinacionalni* jezik ne sugeriraju odnose dominacije među različitim centrima jednog jezika. Naprotiv, oni su uvedeni i koriste se s ciljem da naglase načelnu ravnopravnost različitih nacionalnih varijanata jednog jezika” (*ibid.*, 496).

Štoviše, “po svojoj prilici je pojam ‘policentrični jezik’, odnosno publikacije i diskusije koje se odnose na njega, barem donekle pridonio osvještavanju te načelne ravnopravnosti i ojačao samopouzdanje nekih centara” koji su se smatrali slabijima (*ibid.*). Varijante su, dakle, načelno ravnopravne, što naravno ne znači da su jednake po svojoj prestižnosti. Na prestižnost utječe niz činilaca, a među glavnima su broj govornika i ekonomska snaga nacionalne zajednice koja se služi pojedinom varijantom. Ni “različiti nacionalni centri njemačkog jezika nisu u svakom pogledu jednaki [...]: Njemačka ima oko 10 puta više stanovnika od Austrije i 19 puta više od onog dijela Švicarske koji govori njemački, a bruto domaći proizvod Njemačke je 1991. bio 9,6 puta veći od austrijskog i 10,6 puta veći od onog dijela Švicarske u kojem se govori njemački” (*ibid.*, 484). Posljedica toga je veća prestižnost njemačke varijante od austrijske ili švicarske, što se očituje i u tome da mnogo više riječi iz njemačke varijante ulazi u austrijsku ili švicarsku, nego obrnuto.

Isto vrijedi i za varijante drugih policentričnih jezika: “Jezične asimetrije ili asimetrije vezane za jezik između ekonomski jačih i slabijih centara policentričnog jezika postoje vjerojatno u svim ili u većini primjera takvog jezičnog tipa” (*ibid.*, 497). Ali ta pojava nije ograničena na varijante, nego potpuno iste razlike u prestižnosti vladaju i među jezicima. Premda su jezici načelno ravnopravni, ipak je uvijek neki prestižniji i više se uči u svijetu, npr. engleski, a drugi manje, npr. mađarski. Neosporna je “činjenica da jezici (po svom prestižu, lakoći učenja itd.) nisu jednaki i da se ni pomoću zakona ne mogu učiniti jednakima. [...] Potpuna jednakost u statusu, funkciji i prestižu je nerealna, neostvariv cilj” (Blum 2002, 170).

Na južnoslavenskim prostorima pojavljuje se i teza da je srpskohrvatski jezik zbog postojanja varijanata apstraktan i stoga konkretno nepostojeći. No ako je zbog postojanja varijanata srpskohrvatski kao standardni jezik apstraktan i nepostojeći, onda su jednako apstraktni i nepostojeći i drugi policentrični standardni jezici, npr. engleski, njemački, francuski, arapski, španjolski, portugalski itd. Jer i engleski jezik se ostvaruje uvijek ili u britanskoj varijanti ili u američkoj ili u nekoj drugoj, a isto vrijedi i za sve druge policentrične jezike. Tezom o apstraktnosti srpskohrvatskog jezika i time uzrokovanom njegovom nepostojanju negira se i postojanje svih svjetskih jezika.

S južnoslavenskih prostora dolazi zahtjev za odvojenim podučavanjem jezika prema nacionalnoj pripadnosti na studiju u inozemstvu. No, Thomas (2003, 317-318) podsjeća da “postoji samo jedna nastava za jezike s nekoliko varijanata poput engleskog i španjolskog, u čije izvorne govornike se ubrajaju stotine milijuna”. Opisavši kako učenici u Francuskoj praktično nauče jednu varijantu engleskog ili španjolskog, a razumiju i sve ostale varijante tih jezika, nastavlja: “Situacija je ista kod srpskog, hrvatskog i bošnjačkog: učenik koji usvoji jedan razumije pasivno sve tekstove i sve govornike iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore” (podudarno iskustvo sa studentima u Danskoj iznosi Mørk 2008, 295). Stoga Thomas negira “potrebu podučavanja odvojeno srpskog, hrvatskog i bošnjačkog”. Uostalom, čak i najvatreniji pobornik odvojene nastave S. Babić priznaje (2004, 108) “da kad naučite jedan, praktično znate i drugi”.

3. Lingvistički kriteriji

Odgovor na pitanje da li se radi o jednom standardnom jeziku ili o nekoliko dobiva se primjenom lingvističkih kriterija. Kao što je poznato (usp. npr. Jacobsen 2008, 27; Mørk 2008, 295), postoje tri kriterija: jedan je istraživati kakav je omjer podudarnosti i razlika između dotičnih idioma (sistemskolingvistički, tj. tipološki kriterij), drugi je mjeriti međusobnu razumljivost između govornika tih idioma (komunikativni kriterij), treći je da li su dotični idiomi standardizirani uzimanjem iste dijalekatske osnovice ili pak uzimanjem različitih dijalekatskih osnovica (genetski kriterij). Može se reći i da ti kriteriji ujedno kontroliraju jedan drugi. Naime, rezultat koji se dobije primjenom jednog od njih po pravilu se poklapa s rezultatom druga dva kriterija. Što je i logično, jer ako je za standardni jezik uzeta ista dijalekatska osnovica (npr. štokavska), to ima za posljedicu ogromnu podudarnost idioma i više-manje potpunu međusobnu razumljivost. Ili, obrnutim redosljedom, ako se govornici razumiju bez posebnih poteškoća, onda mora da je količina podudarnosti u jeziku velika, a ona proizlazi iz toga što je za standardni jezik uzeta ista dijalekatska osnovica.

Kad se pogleda npr. jezik u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, neosporno je da "standardni njemački jezik tih različitih država pokazuje itekako primjetne razlike" (Ammon 1995, 1). A da se usprkos tim razlikama radi o jednom standardnom njemačkom jeziku, dokazuje se zasnovanošću standardnog jezika na istom dijalektu, sistemskolingvističkom sličnošću triju varijanata njemačkog i međusobnom razumljivošću između njihovih govornika (*ibid.*, 5-11). I za varijante bilo kojeg drugog policentričnog jezika vrijedi da su zasnovane na istom dijalektu, da je sistemskolingvistička sličnost varijanata velika i da je međusobna razumljivost između njihovih govornika više-manje potpuna, te da stoga čine isti jezik.

Tako se pri usporedbi standardnog jezika u Hrvatskoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori ističe sistemskolingvistička podudarnost: "Lingvistički tu imamo samo *jedan* jezični sistem, koji se javlja u nekoliko varijanata. To uopće ne stoji pod znakom pitanja" (Hinrichs 1997, 14; usp. i Jacobsen 2006, 317-318; 2008, 26-27). Stoga se "činjenica da su suvremeni srpski i hrvatski varijante *jednog* jezika dokazuje odlučujućim istovjetnostima u jezičnom sistemu" (Pohl 1996, 214). Poznato je da kad količina potpune identičnosti prelazi 50% u uspoređivanim tekstovima, onda se dotični idiomi smatraju jednim policentričnim standardnim jezikom (Ammon 1995, 6; Bunčić 2008, 91). Budući da mjerenje istovjetnosti kod varijanata srpsko-hrvatskog jezika daje za rezultat postotak iznad 75%, radi se o jednom policentričnom jeziku (Bunčić 2008, 93). Za usporedbu, kod Ausbau-jezika čiju podudarnost su mjerili isti autori postoci su iznosili 16%, 6% i 5%.

Kad se pogleda na kojem dijalektu se zasniva standardni jezik Hrvatske, Srbije, BiH i Crne Gore, potvrđuje se rezultat prethodnog kriterija: za lingvistiku taj "jezik ostaje srpskohrvatski dok god njegova štokavska osnovica ostaje zadržana" (Laškova 2001, 20; isto i Mørk 2008, 295). Zajednička dijalektalna osnova standardnog jezika "ostavlja malo mogućnosti za kreiranje većih razlika i daljnjih udaljavanja, bez obzira na želje političara" (Laškova 1999, 89). Ponekad se na

južnoslavenskim prostorima čuje tvrdnja da se štokavica koja je uzeta za standardni jezik u Hrvatskoj razlikovala od štokavice koja je uzeta za standardni jezik u Srbiji. No kad bi to čak i bio slučaj, ne bi se moglo zbog toga tvrditi da je riječ o različitim standardnim jezicima. Naime, kako je već od osnutka teorije o policentričnosti poznato, radi se o jednom policentričnom standardnom jeziku već ako njegovi varijeteti “počivaju na istom dijalektu ili na dva jako srodna dijalekta” (Kloss, 1976, 310).

Kriterij međusobne razumljivosti također pokazuje da se radi o jednom standardnom jeziku: “Kad bi se počelo govoriti o odvojenom srpskom i odvojenom hrvatskom jeziku (u užem smislu te riječi ili čak kao *langue*) ili i o bosanskom, to bi značilo udvarati se nacionalizmu Srba i Hrvata jer jezik sam jest i ostaje lingvistički zasnovano samo jedan sa svoje dvije (ili tri) normativne varijante. Poteškoća u sporazumijevanju između govornika i pisaca tih varijanti nije bilo ni prije ni sada (razlike između sjevernonjemačkog i južnonjemačkog su po mom mišljenju veće, a čak ni tu nije bilo niti ima – ako je čovjek dobre volje – poteškoća u sporazumijevanju). Daleko više od 90% tipično ‘srpskih’ riječi razumije preko 90% Hrvata, i obrnuto. To ne mogu izmijeniti ni ciljani zahvati u jezik od strane hrvatske i srpske nacionalne filologije” (Pohl 1996, 219).

Primjena svih triju lingvističkih kriterija pokazuje da “za slavistiku kao sistemskolingvističku disciplinu nema nikakvog razloga da srpski, hrvatski i bošnjački smatra različitim jezicima umjesto kao do sada varijantama *jednog jezika*” (Gröschel 2001, 180).

Na južnoslavenskim prostorima pojavljuje se teza da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore istim jezikom kad se gleda genetska i tipološka razina, a različitim jezicima kad se gleda standardna razina. Međutim, kod te teze postoji veliki problem. Njome se, naime, tvrdi da je nešto ujedno i jedan jezik i nekoliko jezika, a da se do takvog rezultata dolazi ako se od standardnog jezika odvoji njegova tipološka i genetska razina. No, tipološku i genetsku razinu nije moguće odvojiti od standardnog jezika jer one su sam sadržaj standardnog jezika. Tipološka razina su sve sistemskolingvističke jedinice, a genetska razina je štokavica. Od toga se sastoji standardni jezik. Ni kod drugih standardnih jezika, npr. engleskog, njemačkog ili francuskog, njihova tipološka i genetska razina nisu odvojene od standardnog jezika, i ne postoje dva imena za engleski jezik, jedno ime koje bi označavalo tipološki ili genetski engleski, a drugo standardni engleski. Takva dva imena ne postoje ni za njemački, francuski ni za druge jezike.

Kod ove teme može se napomenuti i da pri referiranju na jezik nije potrebno stalno koristiti pridjev *standardni*, kako čine lingvisti na južnoslavenskim prostorima. Naime, *jezik* neutralno već znači *standardni jezik* i onda kad se riječ *standardni* ispred njega ne navodi: “Tamo gdje postoji pisani standard, neutralno referiranje na jezik odnosi se normalno na njegov standardni oblik” (Alexander 2000, 2-3). Tako npr. izraz *engleski jezik* neutralno znači *standardni engleski jezik*, a isto vrijedi i za druge jezike. Na rječnicima i gramatikama njemačkog, engleskog ili francuskog jezika piše samo “njemački jezik”, “engleski jezik”, “francuski jezik”. Ti rječnici i gramatike opisuju standardni jezik, ali riječ “standardni” se ne navodi,

nego se očito smatra suvišnom, što potvrđuje da *jezik* neutralno znači *standardni jezik*. Kad se ne želi opisivati standardni jezik nego neki dijalekt ili sociolekt, onda riječ “jezik” nije dovoljna. Onda se ne piše “njemački jezik”, nego npr. “šlezjski dijalekt”, “švapski dijalekt”, “vestfalijski dijalekt”. Tako da “njemački jezik” i “njemački standardni jezik” nisu razdvojeni i ne može biti da se broj “njemačkih jezika” (= 1) ne podudara s brojem “njemačkih standardnih jezika” (= 1). Drukčije stvar stoji s brojem njemačkih dijalekata i sociolekata, njihov broj se ne podudara sa standardnim jezikom. Kao što je pridjev *standardni* suvišno navoditi pri neutralnom referiranju na jezik, tako je suvišno navoditi ga kad se referira na varijantu jer sve nacionalne varijante su po definiciji standardne varijante (Ammon 1995, 69).

Na južnoslavenskim prostorima pokušava se lingvističkim kriterijima dodati i tzv. vrijednosni kriterij, koji se zasniva na stavu govornika prema vlastitom jeziku. Međutim, vrijednosni kriterij nije znanstven jer “govornik prosuđuje svoj jezik ne prema lingvističkim ili drugim objektivnim kriterijima, nego prema subjektivnim kriterijima” (Schubert 1997, 84). Kod govornika je “svijest o jeziku vrijednosna kategorija i stoga subjektivna, sa svim neodređenostima koje proizlaze iz subjektivnosti” (Haarmann 2002, 11). Zbog te subjektivnosti se “percipiranje jezične situacije od strane govornika ne mora podudarati sa stvarnom situacijom” (Aitchison 1992, 494). Štoviše, “lingvisti i društveni psiholozi koji su istraživali narodne stavove ustanovili su da su tvrdnje ljudi o jeziku netočne i da su često u kontradikciji s njihovom stvarnom upotrebom jezika” (Milroy/Milroy 1999, 15). Zato vrednovanje od strane govornika nije u (socio)lingvistici kriterij pri određivanju jezika: smatrati neki idiom “jezikom zato što ga njegovi govornici tako procjenjuju bilo bi kao npr. smatrati neki politički sistem demokratskim zato što ga njegova populacija procjenjuje takvim. Politolozi, po pravilu, ne bi bili jako sretni s takvim rješenjem. U prirodnim znanostima je još očitije nego u društvenima da ne koristi mnogo ako se slijedi mišljenje neke populacije laika. Nijedan ozbiljan biolog ne bi npr. jegulju smatrao zmijom jer je ljudi procjenjuju tako” (Ammon 1989, 31).

Južnoslavenski lingvisti pokušavaju zaobići uzajamnu razumljivost kao kriterij. No sociolingvistička enciklopedija ističe da je uzajamnu razumljivost potrebno uzimati kao kriterij jer se “na taj način može izbjeći potpuno neadekvatno rješenje da se međusobno sasvim nerazumljivi idiomi svrstaju u isti jezik i da se međusobno vrlo lako razumljivi idiomi svrstaju u različite jezike” (Ammon 1987, 324). U lingvističkoj enciklopediji (Crystal 1998, 286) također je navedena međusobna razumljivost kao lingvistički kriterij. Nasuprot međusobnoj razumljivosti, nacionalni identitet koji kod južnoslavenskih jezikoslovaca igra glavnu ulogu označen je u istoj enciklopediji kao nelingvistički, i nabrojani su neki primjeri u kojima neosnovano nacionalni “identiteti forsiraju podjelu tamo gdje lingvistički postoji relativno mala razlika – hindski/urdski, bengalski/asameski, srpski/hrvatski, tvi/fante, ksosa/zulu”.

Dixon (1997, 7-8, 62) također ističe međusobnu razumljivost kao lingvistički kriterij, suprotstavljajući je neznanstvenom političkom kutu gledanja: “Kad se politički kut gledanja odbaci, tada nije teško odrediti da li se radi o jednom jeziku ili

o nekoliko jezika. Govorniku nekog idioma ponudi se govoreni ili pisani odlomak iz nekog drugog idioma i razumijevanje se testira nizom pitanja. [...] Govornik ili razumije vrlo malo (možda 10%) – tu se radi o različitim jezicima – ili skoro sve (70% ili više) – ovdje se radi o dijalektima istog jezika. Vrlo rijetko se javlja slučaj da razumijevanje iznosi oko 50%. [...] Kad se ‘jezik’ definira pomoću uzajamne razumljivosti, onda se rijetko pojavljuju poteškoće pri određivanju da li idiomi dviju grupa ljudi predstavljaju dijalekte jednog jezika ili dva različita jezika.”

Zahvaljujući stalnom optimiranju mjerenja razumljivosti, koje su 1951. započeli američki lingvisti Voegelin i Harris, već u 70-im godinama razvijena je pouzdana metoda mjerenja (Casad 1974, 99). U internacionalnom sociolingvističkom priručniku opisuje se kako lingvistički instituti koriste za mjerenje razumljivosti testove u obliku koherentnog teksta ili u obliku izoliranih rečenica (Ammon 1987, 325). Ispitanik mora odgovoriti na pitanja o sadržaju koherentnog teksta ili izoliranih rečenica. Ta pitanja mu se postavljaju odmah nakon što mu se prezentira tekst ili rečenica. Stupanj razumljivosti se mjeri pomoću broja ispravno odgovorenih pitanja. Testovi sastavljeni od izoliranih rečenica imaju prednost utoliko što je u takvim rečenicama redundantnost manja nego u koherentnom tekstu pa ih je teže razumjeti. Ako rezultati testiranja pokazuju visok stupanj međusobne razumljivosti, dolazi do “svrstavanja različitih varijeteta u jedan te isti jezik. To se po pravilu radi kad međusobna razumljivost iznosi između 75% i 85%” (*ibid.*). Do zaključka da se granična zona nalazi između 75% i 85% došlo se nakon što su timovi lingvista na primjerima brojnih jezičnih situacija širom svijeta ispitivali međusobnu razumljivost raznih idioma tako što su ispitanicima prezentirali po određenim pravilima sastavljen tekst nekog drugog idioma i njegovu razumljivost testirali pomoću pitanja. Poslije izvršenog testiranja ispitaniku je postavljeno i pitanje da li mu je bilo lako ili teško razumjeti taj tekst. Nakon što su se odgovori na to pitanje usporedili s dobivenim postotkom razumljivosti teksta, pokazalo se da kad je razumljivost iznosila 85% ili više, to se po pravilu podudaralo s izjavom ispitanika da im je lako razumjeti dotični idiom (Casad 1974, 84). A kad je postotak razumljivosti iznosio 75% ili manje, to se po pravilu podudaralo s izjavom ispitanika da im je teško razumjeti dotični idiom (*ibid.*). U zoni između 75% i 85% odgovori su varirali. Budući da je međusobna razumljivost između Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca kad govore standardnim jezikom daleko veća od granice navedenog postotka, nesumnjivo se radi o jednom te istom standardnom jeziku.

Južnoslavenski lingvisti pokušavaju poreći postojanje lingvističkih kriterija za utvrđivanje da li je riječ o jednom ili o nekoliko jezika tako što ističu da se ne zna točno koliko ima jezika u svijetu. Međutim, razlog zašto se ne zna točan broj jezika nije nepostojanje lingvističkih kriterija, nego je razlog u tome što još postoje jezično nedovoljno istraženi predjeli zemaljske kugle, npr. u području Amazone, središnje Afrike, Nove Gvineje, i što 66% jezika na svijetu ima manje od 10 tisuća govornika a jezicima s tako malo govornika događa se da vrlo brzo nestanu (Crystal ²1998, 286). Iz istih razloga ne znaju npr. ni biolozi koliko danas točno ima biljnih ili životinjskih vrsta u svijetu – to ne znači da biologija nema kriterije po kojima određuje što je različita vrsta.

4. Sociolingvistički kriteriji

Na južnoslavenskim prostorima pojavljuje se tvrdnja da je lingvistici suprotstavljena sociolingvistika. Međutim, već i definicija sociolingvistike pokazuje da je neopravdano očekivati suprotstavljanje između sociolingvistike i lingvistike, na osnovi kojeg bi se moglo reći da je srpskohrvatski jedan jezik po lingvističkim kriterijima, a nekoliko jezika po sociolingvističkim. Naime, sociolingvistika je *poddisciplina lingvistike*, koja sadrži komponente još triju dodatnih znanosti a ne politike, usp. definiciju sociolingvistike: “Poddisciplina lingvistike koja se bavi uzajamnim odnosima između društvene strukture i jezične strukture, a zadatak joj je pokazati sistematsku povezanost jezične i socijalne strukture te utvrditi uzročne odnose u jednom ili u drugom smjeru. Sociolingvistika je interdisciplinarni projekt sociologa, lingvista, psihologa i antropologa koji konstituira jedan zajednički predmet proučavanja” (Lewandowski 1990, 979).

Kao sociolingvistički kriterij južnoslavenski lingvisti pokušavaju predstaviti ustave novonastalih država, u kojima su hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski proglašeni službenim jezicima s pravno fiksiranim imenima. Međutim, sociolingvistička podrška “za zahtijevanje statusa različitog ‘jezika’ ne može se dobiti samom činjenicom proglašavanja službenog jezika i pravnim fiksiranjem politički poželjnog imena (i obrnuto, ne može nestati administrativnim mijenjanjem statusa idioma i njegovim preimenovanjem)” (Gröschel 2003, 177). Jer “obična odluka još ne čini jezik. Isto tako ne može ime napraviti od nekoliko jezika jedan ili od jednog nekoliko” (Blum 2002, 153).

Osim toga, ustavno proglašavanje nekog idioma službenim jezikom i ustavno fiksiranje imenovanja nisu ni lingvističkog ni sociolingvističkog karaktera, nego izvanlingvističkog (Gröschel 2003, 149): “Kod izbora službenih jezika i njihovog imenovanja rukovode se grane prava koje su za to zadužene isključivo prema smjernicama politike odnosno dotičnih vladajućih elita u državi. Stoga nema nikakvog opravdanja kod opisivanja postjugoslavenskih jezičnih odnosa navoditi proglašenost službenim jezikom i administrativno fiksiran oblik imena kao navodno ‘sociolingvistička obilježja’ u korist jezičnopartikularističke argumentacije kod srpskohrvatskog jezika.”

Gröschel (2003, 184) konstatira: “Naš zaključak da se iz postjugoslavenskih uredbi o službenim jezicima ne mogu izvesti nikakvi argumenti protiv toga da i dalje lingvistički postoji srpskohrvatski kao jedan jezik slaže se s izjavom Lerchnera (2000, 294), nevezanom za neki jezik, da kvalificiranje varijanata ‘kao državnih jezika ili kao nacionalnih jezika itd. podliježe izvanlingvističkim klasifikatorskim konvencijama’.” Budući da se ustavno proglašavanje službenim jezikom rukovodi izvanlingvističkim motivima, razumljivo je da ono ne utječe na lingvistiku. Gröschel (2003, 151-160) navodi ustave iz 21 evropske i izvanevropske države naspram kojih lingvistika klasificira i imenuje jezik drugačije jer su odredbe o službenom jeziku u tim ustavima u suprotnosti sa znanstvenim spoznajama. Gröschelovi primjeri su ujedno i dokaz nezavisnosti lingvistike od državnopravnih odredbi.

Proglašavanje službenim jezikom neke države nije kriterij za postojanje ili nepostojanje nekog standardnog jezika (Mattusch 1999, 79-80). Ne samo da je standardni jezik lingvistički pojam, a službeni jezik politički, nego je standardni jezik širi pojam od službenoga: “Službeni jezik je tehnički pojam koji označava jezik ili jezike za službene poslove vlade”, dakle “službeni jezik je jezik koji je vlada priznala i odobrila za upotrebu u službenim poslovima vođenima u vladinim institucijama” (Sonntag 1995, 92). Dok standardni jezik nije ograničen samo na vladine institucije, “službeni jezik koristi se u centralnim nadregionalnim organima države (vladi, parlamentu, upravi)” (Witt 2001, 31). Stoga se u definiciji “pojam službenog jezika razumno može ograničiti na jezik na kojem država komunicira sa svojim građanima, odnosno, još općenitije rečeno, jezik koji vlada može koristiti u svim svojim djelatnostima. [...] Navedena kratka definicija je sasvim dovoljna za određivanje osnovnih funkcija službenih jezika” (*ibid.*, 30).

Proglašavanje jezika službenim nije potrebno zbog svrhe zaštite tog jezika (González 2001, xxvii). Stoga se u vezi s proglašavanjem jezika službenim pojavljuje pitanje “Zašto se proglašava? Sasvim sigurno je to ‘nepotrebno’ s neposredne ‘pragmatičke’ točke gledišta. Mnoge države, uključujući i Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države, nemaju ustavno službeni jezik” (Cooper 1989, 101). I Njemačka je među takvim državama (Gröschel 2003, 141). Cooper zapaža, osim toga, da se “i ustavom proglašeni službeni jezici ponekad ignoriraju”. Kao primjer takvog ignoriranja navodi pojedine države u kojima se od 16 ministarstava čak 14 ne pridržava ustavne odredbe o službenom jeziku koristeći drugi jezik, i to desetljećima nakon što je u ustavu određen službeni jezik. To su samo neki od primjera koji potvrđuju lingvistički zaključak “da niti je nužno odrediti službeni jezik niti je nužno pridržavati se ustavne odredbe ako je donesena” (Cooper 1989, 101).

Neki se autori s južnoslavenskih prostora pozivaju na “međunarodno priznavanje” idioma kao “jezika” pod određenim imenom, no takvo “legaliziranje” ili “međunarodno priznavanje” “ne postoji u pravima naroda. Objekti internacionalnog priznavanja su samo države” (Gröschel 2003, 177). Pozivaju se i na to da je imenovanje jezika npr. hrvatskim u skladu s “pravom hrvatskoga naroda. Narod ima pravo svoj jezik zvati svojim imenom”. Osvrćući se na tu tvrdnju koja se ponavlja još od *Deklaracije*, Gröschel (2003, 164) ističe: “Tim oštrije treba ustvrditi da se još u doba *Deklaracije* iz 1967. radilo o jednom *ad hoc* izmišljenom ‘pravu’. Nijedna deklaracija prava UNO-a ili UNESCO-a, nijedna regionalna konvencija za zaštitu ljudskih prava ili prava manjina (KSZE-a/OSZE-a ili Vijeća Evrope) ne zna za takvo pravo na samoodređivanje imena jezika.” Jacobsen (2006, 319) podsjeća kako mišljenje da postoji nekakvo pravo naroda na određivanje imena jezika predstavlja pogrešno shvaćanje odnosa između nacije i jezika jer naroda koji govore isti jezik kao i neki drugi narod “ima toliko da ih ne treba ni nabrajati, i nema prema tome nikakvih razloga zbog kojih bi Hrvati” se pozivali na nekakvo nepostojeće pravo nazivanja jezika prema naciji. Kad bi se jezik nazivao prema naciji, a nekoliko nacija govori istim jezikom, onda bi bilo nekoliko naziva za isti jezik, što je neprihvatljivo u znanosti jer sugerira da se radi o više jezika. Laici u narodu, tj. nefilolozi, mogu naravno nazivati jezik kako hoće, ali se pritom ne mo-

gu pozivati na pravo niti se nazivi iz naroda smiju nametati lingvistici (Gröschel 2001, 175).

Odvojenost lingvistike i sociolingvistike od politike te zadržavanje znanstvenih kriterija je tim važnije kad se zna da baš kod imenovanja službenog jezika postoje “pokušaji od strane politike da pitanje imenovanja instrumentalizira za vlastite svrhe. Službeni nazivi jezika mogu postići funkciju prikrivanja stvarnosti, pogotovo kod stranaca koji nisu dobro upoznati s prilikama u određenoj zemlji i s jezikom” (Gröschel 2003, 159-160). Zato i rukovođenje prema službeno-političkom imenovanju a ne prema znanstvenome nailazi na kritiku, npr. u slučaju Registracijske agencije za ISO-kodove: “Mana kod ISO 639-2 je što se jako orijentira prema političkim okolnostima: npr. srpski, hrvatski i bosanski se vode kao tri različita jezika, dok se najmanje osam potpuno različitih kineskih jezika vode samo kao jedan. Nasuprot tome je SIL-shema jače pokušavala orijentirati se prema lingvističkim kriterijima” (Richter 2006).

Sociolingvistika pokazuje suprotno od politički isformuliranih ustava u južnoslavenskim državama. Kao prvo, iz definicije jednog od temeljnih sociolingvističkih pojmova kao što je *standardni jezik* (usp. poglavlje 1 ovog članka) vidi se da područje Hrvatske, Srbije, BiH i Crne Gore opslužuje jedan te isti standardni jezik. Kao drugo, dobro poznata sociolingvistička teorija policentričnosti (usp. poglavlje 2 ovog članka), koja uzima u obzir i lingvističke i sociolingvističke datosti, daje isti rezultat. Treće, sociolingvistika nudi i druge dokaze da se kod srpsko-hrvatskog radi o jednom jeziku: “Bez obzira na pokušaje kroatiziranja odnosno ‘turkiziranja’ od strane jezičnopartikularističkih lingvista u Hrvatskoj i među bosanskim Muslimanima (čiju trajnu prihvaćenost od strane mase govornika u obje regije tek treba pričekati) idiomi Hrvata, Bošnjaka i Srba (i naravno Crnogoraca) su kao i prije uzajamno razumljivi (i to statistički u daleko većoj mjeri nego što je to slučaj između blisko srodnih jezika). Ta uzajamna razumljivost [...] je sociolingvistički korelat strukturnoj sličnosti utvrđenoj u sistemskoj lingvistici i argument za to da i dalje postoji jedan srpskohrvatski jezik” (Gröschel 2003, 183).

Uz te sociolingvističke argumente “najjači sociolingvistički dokaz protiv shvaćanja da se kod hrvatskog, bosanskog/bošnjačkog i srpskog radi o tri autonomna ‘jezika’ sastoji se u jednom argumentu koji – začudo – u obimnoj literaturi o jezičnoj šizmi oko srpskohrvatskog dosad nigdje nije bio tematiziran. Radi se o nepostojanju bilingvizma između grupa govornika navedenih triju idioma (odnosno četiriju s crnogorskim). Začudujuća činjenica da taj kut gledanja nije sistematski razmatran može se možda objasniti upravo banalnošću stanja stvari. Na kraju krajeva općepoznata istina je: gdje nema dvojezičnosti, nemamo posla s dva jezika” (*ibid.*).

5. Naziv jezika

Svaki jezik mora u lingvistici imati svoje ime. Nazivi koji pišu u današnjim ustavima *hrvatski jezik*, *srpski jezik*, *bosanski jezik* nisu za lingvistiku prihvatljivi jer “sva tri imena trenutno označavaju jedno te isto, a budući da različita imena suge-

riraju različitost, iz toga proizlaze problemi” (Raecke 1996, 22). Nazivanje jezika *bosanski/hrvatski/srpski* nije znanstveno gledano dobro rješenje, čak i kad bi se stavljala napomena da se nabrojane oznake upotrebljavaju kao sinonimi, jer se ne može očekivati od lingvista da u svakom tekstu dodaju napomenu uz takav naziv. A ako napomena izostane, (neupućeni) čitatelji opravdano mogu pomisliti i pomišljaju da se radi o različitim jezicima zato što se na jednak način, kosom crtom, odvajaju npr. njemački/latinski, koji su različiti jezici. Osim toga, ako se spomenute tri riječi navodno koriste kao sinonimi, zašto ih onda uvijek navoditi sve tri? S drugim sinonimima u jeziku to nije slučaj, uvijek se u konkretnom tekstu upotrebljava samo jedan od njih.

Mørk (2002) podsjeća u predgovoru *Serbokroatisk grammatik* da se radi o “južnoslavenskom jeziku kojim govori većina stanovništva u bivšim jugoslavenskim republikama Bosni, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji, a koji je uvijek bio poznat kao ‘srpskohrvatski jezik’”. Nazivu s crticama zamjera: “Novi termin ‘bosanski/hrvatski/srpski’ je po mom mišljenju sasvim neprikladan da zamijeni tradicionalni naziv ‘srpskohrvatski jezik’. Što označava kosa crtica? I? Ili? I/ili?” Zaključuje da za naziv studija nije prikladna oznaka ‘bosanski/hrvatski/srpski’ kao što nije prikladna ni oznaka ‘srednjojužnoslavenski’. Ističe da su nazivom srpskohrvatski obuhvaćene sve “varijante tog jezika: ‘srpska’, ‘hrvatska’, ‘crnogorska’, ‘bosanska’. Tako je uostalom uvijek i bilo. Ništa se to nije promijenilo s raspadom Jugoslavije – bez obzira što nacionalistički bosanski Muslimani ili Hrvati smatrali i tvrdili”. Zato autor sumira da je naziv *srpskohrvatski* i dalje najprikladnija oznaka kako za jezik tako i za imenovanje studija (isto v. i u Mørk 2008, 296).

Jacobsen (2006, 319) također kritizira imenovanje jezika ili studija “bosanski-hrvatski-srpski jezik”, kao i zahtjeve da se podijele “srpskohrvatske studije u hrvatske, odnosno srpske studije”. Nedostaje objašnjenje za mijenjanje, a oni koji bi se odlučili za promjenu dužni su dati objašnjenje “zašto to nisu mnogo ranije učinili”. Jer npr. 70-ih ili 80-ih godina nitko strane slaviste nije tjerao “da zadrže naziv srpskohrvatski” (*ibid.*, 320). I Obst (2004, 212) smatra opravdanim da se i dalje “koristi termin ‘srpskohrvatski’ u tradicionalnom smislu, na kraju krajeva i zato da se izbjegnu nezgrapne formulacije poput ‘srpski i/ili hrvatski’, ‘hrvatski i/ili srpski’, ‘hrvatski-srpski-bosanski’ ili čak ‘hrvatski-srpski-bosanski-crnogorski’”. Dosjetki da se jezik naziva BHS Šipka (2003, 272) zamjera “onda bismo zaista imali kuriozum – skraćenicu kao ime jezika”.

Budući da je oznaka *srpskohrvatski* od 19. st. ustaljen lingvistički naziv u slavistici, ona ima prednost naspram bilo koje druge potencijalne oznake. Pored toga, uklopljena je u modele lingvističkog nazivlja: “U stranoj je jezičnoj znanosti najuobičajeniji naziv *srpskohrvatski jezik*, po načelu kojim se razni složeni lingvistički nazivi tvore prema krajnjim članovima, npr. indoevropski jezici obuhvaćaju i indoevropske jezike između Indije i Evrope. Taj se naziv upotrebljava i u dobrom dijelu domaće jezične znanosti” (Brozović 1988, 4). Iz navedenog citata se vidi da se nazivu *srpskohrvatski* ne može zamjerati što nema bosansku i crnogorsku komponentu jer dvodijelna oznaka ne znači da su njome obuhvaćene samo imenovane dvije komponente, nego da su one rubovi jezičnog područja u koje je uključeno i

ono što se nalazi između njih. Isto tako, redosljed komponenata ne znači davanje prednosti komponenti koja je prva, nego su oba “sastavna dijela logički ravnopravna” (Gröschel 2001, 162). Brozović (2005, 68) navodi kao dvodijelni naziv i *karačajevskobalkarski jezik*, i dodaje da također “Karačajevci i Balkarci geografski su razdvojeni”. Dvodijelno imenovanih jezika ima na svim kontinentima, npr. *burjatskomongolski jezik* (Azija), *jugambehobundžalunski jezik* (Australija), *nilskonubijski jezik* (Afrika), *pasamakodijskomalisetski jezik* (Amerika). I *srpskohrvatski jezik* u Evropi je primjer dvodijelnog imenovanja.

Naziv koji predlažu pojedini južnoslavenski lingvisti *srednjojužnoslavenski* je neegzakatan, iz njega se ne vidi što se sve može ubrojiti u srednju zonu, ubraja li se u nju samo Bosna ili se njoj pridružuje jedna ili više susjednih zemalja. Nadalje, taj naziv se ne može uklopiti u postojeće općeprihvaćeno grupiranje na zapadne južnoslavenske jezike (slovenski i srpskohrvatski) i istočne južnoslavenske jezike (bugarski i makedonski). A to postojeće grupiranje se ne može odbaciti jer je zasnovano na osobinama južnoslavenskih jezika. Naziv *srednjojužnoslavenski* doveo bi do neprihvatljive situacije da “bi se onda moralo kazati da je srednjojužnoslavenski – zapadnojužnoslavenski jezik, a tu se onda na klasifikacijsko-terminološkom planu sukobljavaju dva različita geografska određenja u nazivima, od kojih je jedan (onaj već ustaljeni: *zapadnojužnoslavenski*) povezan i s genetsko-lingvističkom klasifikacijom južnoslavenskih jezika” (Šipka 2003, 270).

Ni naziv *standardni novoštokavski* nije prikladan jer je neproziran za strance, pa ne nailazi na prihvaćanje kao što ni nazivi *standardni toskanski*, *standardni kastiljanski* nemaju ni najmanju šansu da u filologiji potisnu ili zamijene nazive *talijanski jezik*, *španjolski jezik* (*ibid.*, 278).

Na južnoslavenskim prostorima “Srbi nazivaju sada svoj jezik *srpski*, Hrvati *hrvatski*, iako se obje varijante ne razlikuju bitno jedna od druge” (Mattusch 1999, 74). Podudarna situacija je i “u Indiji, gdje su svakodnevni govoreni urdski i hindski ustvari isto, potpuno jednako kao govoreni hrvatski i govoreni srpski” (Fishman 1997, 128). Dvije jednodijelne oznake (ili tri, četiri) nisu za lingvistiku prihvatljive jer one bi značile da se radi o dva jezika (ili tri, četiri), što nije slučaj. Prihvatljiva bi bila jedna jednodijelna oznaka koja bi pokrivala čitavo jezično područje. Kod većine drugih policentričnih jezika i koristi se od starta jedna jednodijelna oznaka (npr. engleski, španjolski, njemački). No, činjenica da na našim prostorima svaka strana govori isti jezik označava se već stoljeće i pol ne jednom jednodijelnom nego dvodijelnim oznakama jezika. Od dvodijelnih oznaka je internacionalno najproširenija bila i ostala oznaka *srpskohrvatski jezik* (Blum 2002, V).

U enciklopediji evropskih jezika (Herrity ²2001, 422) konstatira se: “naziv ‘srpskohrvatski jezik’ je normalan u znanosti na Zapadu”, a piše i da “je bio proširen u bivšoj Jugoslaviji”. Jezik u Hrvatskoj i Srbiji opisuje se kao “standardne varijante”, a jednako se i o jeziku u BiH kaže da je “varijanta srpskohrvatskog jezika” (*ibid.*, 34, 424). Pored lingvističkih radova naziv *srpskohrvatski jezik* koriste i sociolingvistički radovi, što je razumljivo kad i sociolingvistička enciklopedija (Pattanayak 2001, 564) konstatira da su srpski i hrvatski jedan te isti jezik, navodeći u istom kontekstu da su to i hindski i urdski, iako se gledaju kao dva raz-

ličita jezika (o toj paraleli kao i o drugim temama vezanim za naziv jezika vidi više u lingvističkoj diskusiji u *Književnoj republici*, posebno u isječku iz diskusije Kordić 2005, ili u opširnem prikazu diskusije “Chorwacka dyskusja o statusie i nazwie języka”, Molas 2005, 463-481).

Naziv *srpskohrvatski* nije ni politički ni narodski izraz, nego “je *srpskohrvatski* oduvijek bio čisto lingvistički pojam, koji ništa drugo ne izražava nego da Srbi i Hrvati govore jedan te isti jezik” (Pohl 1996, 219). “Kreirali su ga strani znanstvenici” jer im je trebao naziv za jezik “za koji nije postojalo posebno ime među njegovim govornicima” (Lencek 1976, 46). Dvodijelne “oznake *srpskohrvatski* odnosno *hrvatskosrpski* nikad nisu bile proširene u narodu. One pripadaju knjiškom jeziku i znanstvenoj terminologiji” (Pohl, 210). Znanstveno nazivlje ne zasniva se na narodskome jer “doduše, može svaki narod svoj idiom nazivati kako mu drago, ali lingvistika ne smije bez preispitivanja preuzeti svako imenovanje koje je među laicima omiljeno” (Gröschel 2003, 169). Lingvistički nazivi ne dobivaju se ispitivanjem stavova izvornih govornika: “ispitivanje izvornih govornika očito nije rješenje jer njihovom percepcijom upravljaju nejezična razmišljanja, i to prvenstveno religijska, nacionalistička” (Crystal ²1998, 287).

Jacobsen (2006, 320) navodi da “konfuziju oko naziva jezika su stvorile političke elite pojedinih zemalja” s južnoslavenskih prostora koje vrše ‘odozgo’ pritisak i na inozemna sveučilišta da mijenjaju nazive studija. Vlastitim iskustvom iz proteklih petnaest godina ilustrira “kako je jedan politički režim nastojao da nametne svoje poglede stranim” sveučilištima. Vlade pojedinih novonastalih država i dotične nacionalne filologije ciljano zamagljuju granicu između znanstvenog i narodskog nazivlja. Jacobsen zato podsjeća kako laički “i ranije je bilo uobičajeno da se kaže za nekog da govori ‘srpski’/‘hrvatski’/‘bosanski’/‘crnogorski’”, što nije isključivalo ni onda ni danas da to znanstveno znači “da ta osoba govori srpskohrvatskim (standardnim) jezikom. Radi se dakle o dva nivoa”, što nacionalno angažirani jezikoslovci namjerno prešućuju. Stoga Jacobsen kritizira južnoslavenske filologe koji poistovjećuju znanstveni i narodski nivo (ovaj posljednji je postao i službeno-politički), i koji naziv *srpskohrvatski* danas tabuiziraju.

O daljnjem nazivanju jezika *srpskohrvatskim* Gröschel kaže (2003, 184-185): “U dogledno vrijeme ne može se računati s time da će službeno fiksirani nazivi *hrvatski jezik* i *srpski jezik* nestati iz postjugoslavenskih ustava. To ne treba iritirati stranu slavistiku, među ostalima ni njemačku, kojoj se još uvijek pripisuje neka vrsta vodeće funkcije. Zamijeniti ime *srpskohrvatski jezik* značilo bi kapitulaciju pred političkim pritiscima iz zemalja nasljednica Jugoslavije.” Uzimajući za primjer situaciju s njemačkim jezikom u Austriji i Švicarskoj, nastavlja: “Kad bi – iz bilo kakvih razloga – političke vođe tih zemalja [Austrije i Švicarske] odlučile svoj službeni jezik ubuduće nazivati *austrijski* i *švicarski* [...], to bi lingvistička germanistika primila do znanja samo slegnuvši ramenima, a ne bi zbog toga odbacila svoju koncepciju varijanata standardnog njemačkog jezika.”

Austrijski lingvist Pohl (1997, 69) potvrđuje da isto vrijedi i za slavistiku: “Srpskohrvatski jezik – tog lingvističkog termina će se čovjek morati držati ako ne namjerava svirati u nacionalističkom orkestru Srba i Hrvata – je ne samo po-

licentričan (današnji centri Zagreb, Sarajevo i Beograd) nego i *poliarealan*.” Budući da naziv *srpskohrvatski* ima “dugu tradiciju u slavistici – kreirao ga je Jakob Grimm, proširio Slovenac Jernej Kopitar u prvoj polovini 19. stoljeća, davno prije nastanka Jugoslavije – on dakle nije dužan nužno nestati činom raspada te države” (Thomas 2003, 319).

6. Nacija, država, kultura, povijest

Južnoslavenski filolozi pokušavaju jezik poistovjetiti s nacijom prikazujući ga kao odrednicu nacije pa se “na balkanskom prostoru ‘jezik’ često koristi kao sinonim za ‘narod’, iako znanstvenici dobro znaju da to nije isto” (Richter Malabotta 2004, 81). U znanosti je poznato da “ne postoji jedan prema jedan podudaranje između jezika i nacije, kakvo bi nužno moralo postojati kad bi jezik bio odrednica nacije. Naprotiv, očiti su suprotni primjeri” (Greenfeld 2001, 663). Tako se “kao klasični protuprimjer za primjenu kriterija zajedničke kulture i jezika kod postojanja nacije može navesti višejezična Švicarska sa svojim različitim kulturama. Ali ni Belgija ne ispunjava kriterij zajedničkog jezika kao konstituirajućeg za postojanje nacije. Kao protuprimjer također treba navesti korištenje njemačkog jezika u barem tri različite države, Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, koje ne čine jednu naciju. Još ekstremnije izgleda nedostatnost jezičnog kriterija u slučaju engleskog i španjolskog na američkom kontinentu” (Esbach 2000, 60-61). Zato je “ideja o jeziku kao činiocu nacije dakle mit, te kao svaki mit pokazuje više što su njegovi kreatori pokušavali vidjeti u stvarnosti, nego što je u njoj zaista bilo za vidjeti” (Greenfeld 2001, 664).

Jedan od razloga zašto se u južnoslavenskoj sredini do danas poistovjećuju nacija i jezik je taj što je tamo gotovo pola 20. stoljeća vladao socijalistički sistem koji se pozivao na misao Karla Marxa, a Marx je jezik smatrao jednim od kriterija za naciju (što kritički navodi Pfaff 1994, 51-52). Znanost je taj pristup, karakterističan za intelektualce u 19. stoljeću, odavno odbacila jer stvarnost pokazuje da niz nacija postoji (i ima nezavisne države) iako govore istim jezikom kao i neke druge nacije u drugim državama.

Neutemeljeno je i jezik povezivati s državom jer “veza između države i jezika nije nužna u smislu uzajamnog poklapanja ili podudaranja” (Weisgerber 1990, 61). Činjenica je da “jezične granice i državne granice nisu u Evropi nikada bile sinhronizirane i nisu to ni danas” (Haarmann 1975, 81; usp. i Schubert 1997, 86). Štoviše, “potpuno sinhroniziranje jezičnih granica, nacionalnih granica i državnih granica može biti samo utopija” (Haarmann 1975, 83).

Isto tako “religijske granice se gotovo nigdje ne podudaraju s jezičnima. [...] Katolički Hrvati, bosanski Muslimani, pravoslavni Srbi i Crnogorci govore varijante jednog te istog jezika: srpskohrvatskog” (Blum 2002, 16).

Kod južnoslavenskih filologa pojavljuje se tvrdnja da se standardni jezik mora podudarati s nacionalnom kulturom. Međutim, standardni jezici “su suprotno od onoga za što ih nacionalna mitologija proglašava, naime za arhaičnu osnovu nacionalne kulture i za plodno tlo nacionalnog razmišljanja i osjećanja” (Hobsbawm

1991, 68). Kultura ne samo što se ne podudara s jezikom, nego se ne podudara ni s nacijom (Ammon 1995, 31). Danas više-manje svi istraživači nacije “ističu da se suvremene nacije sastoje od različitih kulturnih sfera, koje imaju manje zajedničkog međusobno, nego s odgovarajućim kulturnim sferama drugih nacija” (Esbach 2000, 65). Stoga se kultura smatra neupotrebljivom za klasificiranje ljudi po nacijama (Reiter 1984, 191).

Osim toga, “što čini kulturu, što jednu kulturu razlikuje od druge, ostaje rasplinuto i neodređeno – pogotovo kod teritorijalno susjednih zajednica (a upravo njih žele nacionalistički akteri gotovo uvijek jednu od druge razgraničiti)” (Blum 2002, 3). A ni ono što se želi prikazati jednom kulturom jer čini jednu (hrvatsku) naciju nije jedinstveno: “*Vlastita* kultura i tradicija nisu se mogle, ako su se pritom jezični kriteriji uzeli za polaznu točku [...], definirati kao *jedinstvena* kultura i tradicija” (*ibid.*, 13).

Pojedini južnoslavenski filolozi pokušavaju povijest naroda predstaviti kao kriterij za današnji standardni jezik. No to je u samom svom temelju promašeno jer nacionalna ili regionalna ili kontinentalna povijest nema veze s traženjem odgovora na pitanje da li Hrvati, Srbi itd. danas govore jednim standardnim jezikom. Kad se traži odgovor na to pitanje, onda se promatra kako oni danas govore, a ne uspoređuju se povijesni podaci o nošnjama raznih sela u 17. st., selidbama iz pojedinih regija u 16. st., tipovima oruđa iz raznih mjesta u 15. st. itd.

Neki južnoslavenski filolozi pokušavaju u povijesti naći i razliku naspram drugih policentričnih jezika tako što tvrde da su drugi policentrični jezici u prošlosti bili jedinstveni jezik, bez teritorijalnih diferencijacija koje danas postoje. Ta tvrdnja, međutim, nije točna: npr. u germanistici je poznato da “od početka do danas u stvari nije postojao jedinstveni njemački jezik, nego samo regionalni varijeteti. Iako regionalnost izgleda da je univerzalna kategorija kod jezika, njemački se zbog niza sociokulturnih i jezičnopovijesnih razloga ubraja u one jezike kod kojih su varijeteti posebno važni: njemački se može smatrati prototipom heterogenosti unutar jednog jezika” (Földes 2002, 225). Regionalne posebnosti, i izgovorne i leksičke naravi, postojale su davno prije nego što je njemački jezik u 19. st. standardiziran: u 11. st. već postoji poseban švicarski njemački pisani jezik, čije su se posebnosti u leksiku, morfologiji i drugome održale do danas (Sonderegger 1985, str. 1890-1901), a u Beču se od 13. st. koristi jedan također posebni pisani jezik (Wiesinger 1985, str. 1944-1945). Zato Reiffenstein (2001, 88) govoreći o policentričnosti njemačkog jezika umjesto izraza nacionalna policentričnost koristi izraz regionalna policentričnost jer policentričnost njemačkog jezika “uvjetovana je faktorima koji su stariji od današnjih nacija”. I u primjeru malajskog policentričnog jezika teritorijalne diferencijacije su postojale već prije nego što su se teritoriji na kojima se taj jezik govori oformili kao države i nacije sa svojim nacionalnim varijantama (Haji Omar 1992, 403-406).

Južnoslavenski filolozi pozivaju se na jezičnu povijest kao dokaz da danas postoje četiri različita jezika (hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski). Međutim, pozivati se na jezičnu povijest neutemeljeno je iz više razloga. Prvi razlog je taj što su danas u jezičnom pogledu isti. To što su u povijesti neki pisali kajkavski,

neki slavjanoserbski, a neki čakavski, pripada prošlosti jer nakon toga su svi prešli na štokavski pa od onda svi imaju zajednički štokavski jezik. Ne mogu nekadašnje razlike, koje su standardiziranjem jezika u 19. stoljeću napuštene, služiti kao dokaz da danas imamo posla s različitim standardnim jezicima. A drugo, u povijesti su stoljećima bili međusobno jezično različiti i oni koji se danas ubrajaju u istu naciju i istu državu i za sebe tvrde da govore hrvatskim jezikom (Clewing 2001, 373).

Osim toga, u povijesti su prije 1200 godina svi Slaveni govorili jednim te istim jezikom (Panzer 1991, 244). Neki južnoslavenski filolozi se pozivaju i na budućnost tvrdeći da će jednom, za nekoliko stotina godina, razlike u govoru između Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca sigurno postati velike, da će stoga doći do znatnih poteškoća u sporazumijevanju između njih, pa da zato već danas treba govoriti o različitim jezicima. Međutim, proročanstvo, koliko god neki vjerovali u njegovo ostvarivanje, nije dio jezične stvarnosti. A znanost o jeziku se može držati samo jezične stvarnosti. Usput rečeno, ima i suprotnih proročanstava (Kristophson 2000, 185).

7. Uloga lingvista

Kod teme standardnog jezika (u koju su uključeni policentričnost, lingvistički i sociolingvistički kriteriji, naziv jezika) zapaža se da lingvisti na južnoslavenskim prostorima imaju vrlo sužen kut gledanja, da se pokazuju neupućeni u internacionalni kontekst i u analogije iz drugih jezika i da lingvističke ili sociolingvističke termine upotrebljavaju bez poznavanja njihove internacionalne definicije (Gröschel 2003, 137).

Oni, osim toga, gube iz vida da lingvističko bavljenje jezikom “služi općenito poboljšavanju sposobnosti jezičnih oblika u svrhu optimiranja komunikativnih mogućnosti govornika. Izolacionistička izgradnja varijanata srpskohrvatskog jezika vodila bi, nasuprot tome, ka pravljenju komunikacijskih barijera. Sudjelovanje u tome bi za lingviste trebalo biti nespojivo s njihovom znanstvenom etikom” (Gröschel 2001, 183). Tim više bi im trebalo biti nespojivo kad se zna da današnju ispolitiziranost i izolacionističke aktivnosti koje ona uzrokuje lingvistički leksikon definira kao: “*Jezični šovinizam*. Šovinizam je ekstremni nacionalizam, a jezični šovinizam je sukladno tome ekstremno cijenjenje jezika vlastite grupe uz istovremeno ekstremno preziranje drugih jezika neke regije ili nekog državnog područja. Jezični šovinizam je često dio takozvane etnogeneze odnosno ‘nacionalnog preporoda’ [...] i često se pojavljuje zajedno s politički agresivnim borbama za promjenom statusa kontaktnih jezika i s purističkim nastojanjima. Aktualni primjeri jezičnog šovinizma su nastojanja da se srpskohrvatski jezik podijeli na dva jezika, na hrvatski i na srpski” (Glück 2000, 652).

S obzirom na pojavu neprimjenjivanja lingvističkih kriterija i na pojavu politiziranosti mnogih, prvenstveno hrvatskih filologa, ne iznenađuje zaključak da “analizirane diskusije na temu jezika također su pokazale da je hrvatsko jezikoslovlje zarobljeno u teško premostivom diskursu, što onemogućava da nadvlada

iskrena i zdrava diskusija o temi jezika. To ograničava svaku mogućnost analize, spoznaje i, na kraju krajeva, objektivnog poimanja svijeta” (Czerwiński 2005, 259).

Domaći jezikoslovci utječu na pojedine inozemne slaviste pa se odrazi nestručnog korištenja termina ponekad mogu naći “i kod nekih stranih, među ostalima i njemačkih (južno)slavista, koji su neke argumente iz debate u postjugoslavenskom području izgleda preuzeli bez preispitivanja. Do priključivanja stranaca pozicijama zastupljenim u postjugoslavenskom diskursu dolazi očito stoga što pretpostavljaju da nacionalni filolozi, koji se izjašnjavaju kao izvorni govornici, posjeduju na neki način ‘prirodno’ uvijek veću kompetenciju kod prosuđivanja ‘vlastite’ jezične problematike. Takvoj procjeni može se suprotstaviti nalaz ruskog sociolingvиста Vachtina (2002, 247), koji konstatira da upravo u sociolingvističkim kontekstima lingvisti koji prosuđuju status svog vlastitog materinskog jezika često pokazuju veću podložnost emocijama prema predmetu svog istraživanja, a posljedica toga je veći stupanj politiziranosti njihovih izjava” (Gröschel 2003, 137). Domaći jezikoslovci zaboravljaju da “je ‘politička pjesma’ i dalje za pravu znanost ‘odbojna pjesma’” (Spillner 1990, 15). A strani lingvisti koji od njih nekritički preuzimaju gube dragocjeni “‘pogled izvana’ koji nije iskrivljen nacionalizmom” (Steltner 2003, 26).

Od lingvиста se očekuje znanstvenost i objektivnost: “Lingvisti su, tako volimo misliti, znanstvenici – objektivni promatrači jezika koji mogu sebe odvojiti od ideologija prihvaćenih u društvu oko njih. Ali ta razvedravajuća misao je sigurno netočna: sasvim je jasno da lingvisti mogu biti, i često jesu, zahvaćeni ideološkim pozicijama koje mogu jako utjecati na njihovu interpretaciju rezultata istraživanja” (Milroy 2005, 325). Zato je lingvистe na južnoslavenskim prostorima zahvaćene ideološkim pozicijama potrebno podsjetiti na “ulogu lingvистike kao nečeg odvojenog od vladajuće političke sile” (Busch/Kelly-Holmes 2004, 54). Potrebno je podsjetiti da “bi lingvистika kao disciplina ili lingvisti kao njeni predstavnici trebali preuzeti određenu odgovornost i reći političarima da njihove političke odluke ili njihova jezična politika mogu imati takve i takve posljedice na području obrazovanja, na području medija, na području kulturne politike itd.” (*ibid.*, 55). Pa stoga i kod četiriju naziva jezika u novim ustavima (hrvatski, srpski, bosanski, crnogorski) “jedna od uloga koju bi lingvisti mogli imati je da istaknu kontradikcije koje stoje iza tih naziva” (*ibid.*).

Popis citiranih radova

- Aitchison, J. (1992), “Assessing Language Status: Some Problems”, U. Ammon/M. Hellinger (ur.), *Status Change of Languages*, Berlin/New York, 487-495.
- Alexander, R. (2000), *In Honor of Diversity: The Linguistic Resources of the Balkans*, Columbus.
- Ammon, U. (1987), “Language – Variety/Standard Variety – Dialect”, U. Ammon i dr. (ur.), *Sociolinguistics/Sociolinguistik. An International Handbook of the*

- Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, Berlin/New York, 316-334.
- Ammon, U. (1989), "Towards a Descriptive Framework for the Status/Function (Social Position) of a Language within a Country", U. Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin/New York, 21-106.
- Ammon, U. (1995), *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten*, Berlin/New York.
- Ammon, U. (1996), "Typologie der nationalen Varianten des Deutschen zum Zweck systematischer und erklärungsbezogener Beschreibung nationaler Varietäten", *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 63/2, 157-175.
- Babić, S. (2004), *Hrvanja hrvatskoga*, Zagreb.
- Blum, D. (2002), *Sprache und Politik*, Heidelberg.
- Brozović, D. (1988), "Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski", D. Brozović/P. Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb, 1-5.
- Brozović, D. (2005), *Prvo lice jednine*, Zagreb.
- Bunčić, D. (2008), "Die (Re-)Nationalisierung der serbokroatischen Standards", S. Kempgen i dr. (ur.), *Deutsche Beiträge zum 14. Internationalen Slavistenkongress Ohrid 2008*, München, 89-102.
- Busch, B./Kelly-Holmes, H. (ur.) (2004), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States*, Clevedon.
- Bußmann, H. (ur.) (2002), *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart.
- Casad, E. (1974), *Dialect intelligibility testing*, Oklahoma.
- Clewing, K. (2001), *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung. Dalmatien in Vormärz und Revolution*, München.
- Clyne, M. (1989), "Pluricentricity: National Variety", U. Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin/New York, 357-371.
- Clyne, M. (ur.) (1992), *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations*, Berlin/New York.
- Clyne, M. (2001), "Englisch zwischen plurizentrischer Nationalsprache und internationaler Sprache", K. Ehlich/J. Ossner/H. Stammerjohann (ur.), *Hochsprachen in Europa: Entstehung, Geltung, Zukunft*, Freiburg, 283-299.
- Cooper, R. L. (1989), *Language planning and social change*, Cambridge.
- Coulmas, F. (1996), *Gewählte Worte*, Frankfurt/New York.
- Crystal, D. (2000), *The Cambridge encyclopedia of language*, Cambridge.
- Czerwiński, M. (2005), *Język – ideologia – naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Kraków.
- Daneš, F. (1988), "Herausbildung und Reform von Standardsprachen", U. Ammon/N. Dittmar/K. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics/Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales*

- onales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, Berlin/New York, 1506-1516.
- Dixon, R. (1997), *The rise and fall of languages*, Cambridge.
- Esbach, C. (2000), *Nationalismus und Rationalität*, Berlin.
- Fishman, J. (1997), *In Praise of the Beloved Languages*, Berlin/New York.
- Földes, C. (2002), "Deutsch als Sprache mit mehrfacher Regionalität: Die diatopische Variationsbreite", *Muttersprache* 112/3, 225-239.
- Glück, H. (ur.) (2000), *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart.
- González, R. D. (2001), "Introduction", R. D. González/I. Melis (ur.), *Language ideologies*, Tucson, xxv-xxxvi.
- Greenfeld, L. (2001), "Nationalism and Language", R. Mesthrie (ur.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*, Amsterdam i dr., 662-669.
- Gröschel, B. (2001), "*Bosnisch* oder *Bosniakisch*? Zur glottonymischen, sprachpolitischen und sprachrechtlichen Fragmentierung des Serbokroatischen", U. H. Waßner (ur.), *Lingua et linguae. Festschrift für Clemens-Peter Herbermann zum 60. Geburtstag*, Aachen, 159-188.
- Gröschel, B. (2003), "Postjugoslavische Amtssprachenregelungen – Soziolinguistische Argumente gegen die Einheitlichkeit des Serbokroatischen?", *Srpski jezik* 8/1-2, 135-196.
- Grzega, J. (1997), "Österreichisch, Bairisch, Bayrisch, Deutschländisch – Beobachtungen zu Lexik und Idiomatik", R. Muhr/R. Schrodtt (ur.), *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa*, Wien, 147-171.
- Haarmann, H. (1975), *Soziologie und Politik der Sprachen Europas*, München.
- Haarmann, H. (2002), *Kleines Lexikon der Sprachen*, München.
- Haji Omar, A. (1992), "Malay as a pluricentric language", M. Clyne (ur.), *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations*, Berlin/New York, 401-419.
- Herrity, P. (2001), "Serbo-Croat", G. Price (ur.), *Encyclopedia of the languages of Europe*, Oxford, 422-430.
- Hinrichs, U. (1997), "Südslavische Sprachwissenschaft und Südosteuropa-Linguistik", *Zeitschrift für Balkanologie* 33/1, 9-25.
- Hobsbawm, E. J. (1991), *Nationen und Nationalismus*, Frankfurt am Main/New York.
- Jacobsen, P. (2006), "Forum", *Studi Slavistici* 3, 317-320.
- Jacobsen, P. (2008), "O strukturalno-lingvističkim konstantama srpskohrvatskog jezika (inventar fonema i fonotaktička struktura)", B. Ostojić (ur.), *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, Podgorica, 25-34.
- Kloss, H. (1976), "Abstandsprachen und Ausbausprachen", J. Göschel i dr. (ur.), *Zur Theorie des Dialekts: Aufsätze aus 100 Jahren Forschung*, Wiesbaden, 301-322.

- Kordić, S. (2005), "U službi politike (odgovor I. Pranjkoviću)", *Književna republika* 3/7-8, 171-200.
- Kordić, S. (2007), "Pseudoznanost na djelu (rec. knjige Marka Samardžije, *Hrvatski kao povijesni jezik*)", *Književna republika* 5/7-9, 234-249.
- Kordić, S. (2008), "Izmišljanje neodrživih teorija (rec. knjige Josipa Silića, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*)", *Književna republika* 6/3-4, 230-244.
- Kristophson, J. (2000), "Vom Widersinn der Dialektologie. Gedanken zum Štokavischen", *Zeitschrift für Balkanologie* 36/2, 178-186.
- Laškova, L. (1999), "Medijnite opiti za sazdavane na bosnenski ezik", K. Grünberg/W. Potthoff (ur.), *Ars Philologica. Festschrift für Baldur Panzer zum 65. Geburtstag*, Frankfurt am Main, 89-94.
- Laškova, L. (2001), *Sārbo-hārvatska gramatika*, Sofija.
- Lencek, R. (1976), "A few remarks for the history of the term 'Serbocroatian' language", *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 19/1, 45-53.
- Lewandowski, T. (1990), *Linguistisches Wörterbuch*, Heidelberg/Wiesbaden.
- Mattusch, H.-J. (1999), *Vielsprachigkeit: Fluch oder Segen für die Menschheit?*, Frankfurt am Main.
- McLennan, S. (1996), "Sociolinguistic Analysis of 'Serbo-Croatian'", *Calgary Working Papers in Linguistics* 18, 103-109.
- Milroy, J. /Milroy, L. (1999), *Authority in Language*, London/New York.
- Milroy, J. (2005), "Some effects of purist ideologies on historical descriptions of English", N. Langer/W. Davies (ur.), *Linguistic purism in the Germanic languages*, Berlin, 324-342.
- Molas, J. (2005), "Chorwacka dyskusja o statusie i nazwie języka", *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 40, 463-481.
- Mørk, H. (2002), *Serbokroatisk grammatik*, Århus.
- Mørk, H. (2008), "Neka pragmatična zapažanja o postojanju srpskohrvatskog jezika", B. Ostojić (ur.), *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*, Podgorica, 295-299.
- Obst, U. (2004), "Zum genitivus qualitatis und zu alternativen Möglichkeiten in den drei 'Buddenbrooks'-Übersetzungen aus dem kroatischen und serbischen Sprachgebiet", M. Okuka/U. Schweier (ur.), *Festschrift für Peter Rehder zum 65. Geburtstag*, München, 211-225.
- Panzer, B. (1991), *Die slavischen Sprachen in Gegenwart und Geschichte*, Frankfurt am Main i dr.
- Pattanayak, D. P. (2001), "Language Conflict", R. Mesthrie (ur.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*, Amsterdam i dr., 563-567.
- Pfaff, W. (1994), *Die Furien des Nationalismus*, Frankfurt am Main.
- Pohl, H.-D. (1996), "Serbokroatisch – Rückblick und Ausblick", I. Ohnheiser (ur.), *Wechselbeziehungen zwischen slawischen Sprachen, Literaturen und Kulturen in Vergangenheit und Gegenwart*, Innsbruck, 205-219.

- Pohl, H.-D. (1997), "Gedanken zum Österreichischen Deutsch (als Teil der 'pluriarealen' deutschen Sprache)", R. Muhr/R. Schrodtr (ur.), *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen*, Wien, 67-87.
- Pohl, H.-D. (1998), "Hochsprache und nationale Varietät: sprachliche Aspekte", B. Kettemann/R. de Cillia/I. Landsiedler (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., 7-29.
- Raecke, J. (1996), "Zum Problem einer 'bosnischen Sprache'", *Bulletin der deutschen Slavistik* 2, 19-22.
- Reiffenstein, I. (2001), "Das Problem der nationalen Varietäten", *Zeitschrift für deutsche Philologie* 120/1, 78-89.
- Reiter, N. (1984), *Gruppe, Sprache, Nation*, Berlin.
- Richter, H. (2006), "Kürzel für Namen von Sprachen", <http://www.lrz-muenchen.de/~hr/lang/abk.html>
- Richter Malabotta, M. (2004), "Semantics of War in Former Yugoslavia", B. Busch/H. Kelly-Holmes (ur.), *Language, Discourse and Borders in the Yugoslav Successor States*, Clevedon, 78-87.
- Schubert, G. (1997), "Einzelaspekte neuer Mehrsprachigkeit im ehemaligen Jugoslawien", *Sociolinguistica* 11, 83-93.
- Sonderegger, S. (1985), "Die Entwicklung des Verhältnisses von Standardsprache und Mundarten in der deutschen Schweiz", W. Besch/O. Reichmann/S. Sonderegger (ur.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Berlin/New York, 1873-1939.
- Sonntag, S. (1995), "Elite competition and official language movements", J. Tollefson (ur.), *Power and Inequality in Language Education*, Cambridge, 91-111.
- Spillner, B. (1990), "Sprachpolitik – Sprachenpolitik – Sprache der Politik", B. Spillner (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., 15-16.
- Štedje, A. (2001), *Deutsche Sprache gestern und heute*, München.
- Steltner, U. (2003), "Mindestanforderungen der Slawistik im Rahmen eines Kurzstudienganges (B.A.)", *Bulletin der Deutschen Slavistik* 9, 25-26.
- Stewart, W. A. (1968), "A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism", J. A. Fishman (ur.), *Readings in the Sociology of Language*, The Hague/Paris, 529-545.
- Šipka, M. (2003), "Jezik Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca – problemi klasifikacije i nominacije idioma", G. Neweklowsky (ur.), *Bosanski – hrvatski – srpski. Međunarodni skup "Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca"*, Wien, 255-282.
- Thomas, P.-L. (2003), "Le serbo-croate (bosniaque, croate, monténégrin, serbe): de l'étude d'une langue à l'identité des langues", *Revue des études slaves* 74/2-3, 311-325.

- Völkl, S. D. (1999), "Die Sprachensituation nach dem Zerfall Jugoslawiens", I. Ohnheiser/M. Kienpointner/H. Kalb (ur.), *Sprachen in Europa: Sprachsituation und Sprachpolitik in europäischen Ländern*, Innsbruck, 319-334.
- Weisgerber, B. (1990), "Politische Modelle für das Zusammenleben verschiedensprachiger Volksgruppen (Nationalitäten, Minderheiten) in europäischen Staaten", B. Spillner (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., 60-63.
- Wiesinger, P. (1985), "Die Entwicklung des Verhältnisses von Mundart und Standardsprache in Österreich", W. Besch/O. Reichmann/S. Sonderegger (ur.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Berlin/New York, 1939-1949.
- Wiesinger, P. (1988), "Die deutsche Sprache in Österreich", P. Wiesinger (ur.), *Das österreichische Deutsch*, Wien/Köln/Graz, 9-30.
- Witt, J. (2001), *Wohin steuern die Sprachen Europas?*, Tübingen.

Polycentric Standard Language

Abstract Starting from the work of western linguists who are less present in our milieu and therefore less known to our linguists, insights into the following topics are systematised in this paper: definition of the standard language, classification of standard languages into monocentric and polycentric, sociolinguistic criteria for determining whether in a particular situation there is one or actually several standard languages, the name of the language, tasks of linguists. In this paper all of the insights are applied to the description of the current linguistic situation in South Slavic countries.

Key words standard language, monocentric standard languages, polycentric standard languages